

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A TAPASZTALÁS ÉS AZ ÖNMEGHATÁROZÁS
PAUL FLEMING (1609–1640) KÖLTÉSZETÉBEN**

Lakfalviné Szögedi Gabriella

Témavezető: Dr. Kovács Kálmán

DEBRECENI EGYETEM

Irodalomtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2014.

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az értekezés a neolatin és a humanista tradícióhoz kapcsolódó, opitzianus Paul Fleming költészetét vizsgálja a költemények olvasatait a szubjektív líraértelmezés paradigmájából kiemelve. Az értekezés célja, hogy a flemingi költemények erős normakövetésében a versek grammatikai, retorikai és kommunikációs struktúrájának a feltárásával kibontsa a költeményeknek mint lírai beszédaktusoknak a versbeszélői hangját, bemutatva azt, hogy a versben megszólaló konvencionális és reprezentatív én hogyan határozza meg önmagát, és milyen szubjektumot hoz létre. Ebben a vizsgálatban a flemingi életút fontos alapszituációjából (az utazásból, a távollétből, az idegennel való találkozásból, az idegen reflexiójából) kiindulva a tapasztalás és a meg-, ill. átélés állapotainak mint alapvető emberi léttapasztalatoknak (a szerelem, a barátság és a megismerés vágyának emberi tapasztalatai) a reflexiói állnak a középpontban a versbeszélő önmeghatározó megnyilatkozásának a kibontása során. Az értekezés nyelve magyar, melynek indoka, hogy Fleming költészetének magyarországi jelenléte és ismerete szórványos és nem mélyreható. Az irodalomtörténetek és a tudományos igényű vizsgálatok is csak érintőlegesen tárgyalják költészetét, így szükségessé válik a költő munkásságának filológiai és tudományos igényű bemutatása magyar nyelven is. Az értekezés gerincét – Fleming életének és munkásságának, illetve az eddigi Fleming-kutatásnak a rövid felvázolása után – öt olyan vers elemzése adja, amelyek mindegyike egy-egy példája azoknak a fő műfajoknak, amelyekben a költő alkotott (szonett, óda, alexandrinus-költemények), és azoknak a témáknak, amelyeket verseiben tárgyalt (szerelmi költemények, barátokhoz írt költemények, utazási költemények). Így egyrészt kirajzolódnak a flemingi költészet jól ismert súlypontjai, másrészt megvilágításba kerülnek olyan versek, amelyeket eddig nem tekintettek a Fleming-korpusz reprezentáns darabjainak.

II. Az alkalmazott módszerek

Az értekezés elhatárolódva a szubjektivitás, az érzelmek kimondása és az élményszerűség kategóriáival definiáló lírafogalomtól Hans-Georg Kemper líradefinícióját veszi alapul. Kemper a lírát „a forma dominanciájával megalkotott (vers-)beszédet”-ként határozza meg, s ezt a kora újkori költészetre is érvényesnek gondolja. Kemper definíciója, amely egyrészt a Dieter Lamping által is alapul vett beszédkritériumon, másrészt Barbara Wiedemann líradefinícióján alapul, két dimenzióval dolgozik tehát: A lírát (vers)beszédként értelmezi, s a lírai költemények formai dominanciáját hangsúlyozza. Az értekezés a tárgyalt költeményeket olyan egyéni, monologikus beszédként értelmezi, amelyek beszélője a megszólalás és a kimondás által formálja és határozza meg önmagát. A vizsgálat során a kimondott szöveg kibontásával és értelmezésével lehet a beszélő státuszát és attribútumait meghatározni, amely folyamat során Herbert Tucker álláspontjára támaszkodom, miszerint „Texts do not come from speakers, speakers come from texts”. Ezt támasztja alá Kaspar H. Spinner azon álláspontja is, miszerint a szövegben megjelenő lírai én nem egy kommunikációs szituációban definiálódik, hanem azokon a kijelentéseken keresztül, amelyek a szövegen belül a lírai énről szólnak. Az értekezés lírafogalmának alapvető kérdései tehát a következők: Ki beszél a versben? Milyen státuszuk van a versben beszélőknek, illetve azoknak az instanciáknak, akiktől a beszéd származik? Kihez szól a beszéd, illetve kiről szól a beszéd?

Ennek részletes feltárását a kiválasztott költemények kommunikáció- és beszédaktus-elméleti, illetve narratológiai szempontú vizsgálata teszi lehetővé, amely a korábbi kutatáshoz hasonló kérdésfeltevést, de más módszertani megközelítést tesz lehetővé. A korábbi kutatásoknak a flemingi szövegek szubjektivitására, a lírai én személyességére irányuló kérdései helyett az értekezés a szubjektumnak mint retorikai képződménynek a vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, amely szubjektum a lírai beszélő önmegalkotásának az eredménye. A versbeszélői

instanciák kijelölése és a mediációs, narratológiai szempontok bevezetése megfelelő eszközt biztosít ahhoz, hogy az értekezés számára mérvadó, kora újkori költeményeket a beszélői önmeghatározás tekintetében megvizsgálhassuk. A flemingi korpusz versei olyan szövegekként értelmeződnek, amelyekben a beszélő Dieter Burdorf kategorizálása szerint az artikulált én (illetve szerep-én vagy figura-én) szintjén helyezkedik el, Jörg Schönert sémájában pedig a kijelentés szintjéhez tartozik, és konstruált beszélőként van jelen. A beszélő, aki a vizsgált szövegtartományban minden esetben egy beszélő én, önmeghatározásában nem individuális, hanem reprezentatív és konvencionális. A lírai beszéd teljességének leírásához a kommunikációs és narratológiai aspektusokon túl szükséges a kijelentéseknek mint beszédaktusoknak a figyelembevétele is. A lírai beszédhelyzet narratív megalkotásából származik vizsgálható többértelműség, a narratív módon szerveződő megnyilatkozási szintek hierarchikus egymásra épülése a többértelműség lehetőségét adja, amelyhez jól illeszkedik Heinz Schlaffer javaslata, miszerint egy versbeszéden belül különböző beszédaktusok váltakoznak, amely váltások kijelölik azokat a helyeket, amelyeket határokként lehet olvasni, illetve amelyek valamiféle változást, váltást megelőlegezve perspektíva-váltást idézhetnek elő. Ezért célszerű a költeményeknek mint kijelentéseknek a grammatikai és a retorikai struktúráját feltárni, a megszólalások kohézióját újraépíteni.

Az értekezés – Klaus Garber álláspontjához csatlakozva – Fleming minden versét olyan költészet részeiként vizsgálja, amely egy megszólított által határozza meg önmagát, nem egy, az (ön)kifejezést igénylő, individuális szubjektum által. Az értekezés a flemingi textusok szubjektumának megszületési folyamatát kíséri feltárni, a beszélőnek a reflexivitásban történő önmeghatározást vizsgálva. A tematizált tapasztalások és tapasztalatok olyan emberi szituációk és történetek, amelyekben hangsúlyosan megjelenik a más, amellyel viszonyba lépve a beszélő meghatározhatja önmagát. Az értekezés szubjektumfogalmának generáló eleme a fogalom eredeti jelentéséből (gr. *hypokeimai*, lat. *subicio* – alávetni, alapul

szolgálni) táplálkozó meghatározás, ahogyan ezt Roland Hagenbüchle is megfogalmazza a szubjektivitás történetét felvázoló tanulmányában: a szubjektivitás lényegi összetevője az ember, egy olyan lény, amely önmagával, másokkal, és a környezetével meghatározott – és történetileg mindig új – viszonyba kerül. A szubjektivitás történetének vizsgálata egy soha véget nem érő folyamatra irányul, az ember történetileg változó önmegértésére, és az ember azon próbálkozására, hogy önmaga bizonyosságát a változó kulturális viszonyok és feltételek között újra és újra megerősítse. A versbeszélő hangjának kibontása és újraépítése során nem feltételeződik egy eleve megnyilatkozó, egyértelműen azonosítható, identifikálható megszólaló, hanem a szövegből, a kimondásból (re)konstruálódik a beszélő, amely folyamatban feltárul a flemingi szövegben „a megélt és átéléssel reflektáló én hangjának” (Hans-Georg Kemper) a működése.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

Az értekezésnek a verselemzéseket tartalmazó, központi fejezete az alábbi versek kommunikáció- és beszédaktus-elméleti, narratológiai és retorikai szempontú vizsgálatát végzi el: *An sich* (Son. III, 26), *Entsagung* (Od. V, 17), *Auf H. Georg Glogers Med. Cand. seliges Ableben* (PW, II, 7), *In Groß-Neugart der Reußen* (PW, IV, 20), *An Herrn Olearien vor Astrachan der Reußen in Nagaien* (PW, IV, 44).

A beszélői megszólalás vizsgálata a *theatrum mundi* toposz és metaforáinak mint orientációs gondolati modellnek az előterében zajlik, amelyet Fleming *Gedanken über der Zeit* (PW, I, 16) című versének bemutatása illusztrál a szöveg metaforaképző potenciáljának kibontásával.

A versbeszélői szövegek másik alapvető gondolati és filozófiai háttere a sztoikus, neosztoikus és újplatonikus filozófiák életpraxisra vonatkozó etikája. Az értekezés szempontjából a neosztoikus Justus Lipsius sorsértelmezése mérvadó, mert azáltal,

hogy egy konfesszióhoz sem kapcsolódik, és teret enged az értelem, a *ratio* működésének, pontosan vázolja a flemingi költeményekben megjelenő beszélő orientációs lehetőségeinek hátterét. A *constantia* erényének tárgyalásánál Lipsius kiemeli a *recta ratio* jogosultságát, és ezáltal középpontba helyezi az ember egyéni felelősségét, illetve az ebből adódó szabad akaratot, és olyan világertelmezési és önmeghatározási hátteret kínál, amely a determinizmus által megengedett térben aktív cselekvésre szólít fel. Emellett a flemingi szövegekben domináns sztoikus világlátás alkalmas arra, hogy a világertelmezés és az önmeghatározás dualizmusát bemutassa. A sztoikus tradíció *oikeiós*-elméletében megjelenő törekvési aspektus adja a vizsgálatnak azt a kapcsolódási pontját, ahol a sztoikus *oikeiós* mint valami vagy valaki iránti vonzódás, mint odafordulás összekapcsolódik a lipsiusi *recta ratio*-n és szabad akaraton alapuló cselekvéssel. A flemingi költői nyelvben létrejövő beszélő a máshoz, az idegenhez való odafordulásban, a másra, az ismeretlenre, az újra való törekvésben, illetve ezekben a folyamatokban mint tapasztalásokban alkotja meg önmagát, és konstruál egy szubjektumot.

A beszélő önfelépítésének és önmeghatározásának egyik példáját nyújtja a barokk kutatásban legtöbbször interpretált költemény, az *An sich* című szonett. A költemény látszólagosan szimmetrikus tengelye a szemantikai többértelműség és az antitézisek oppozícióinak egyenetlensége okán eltolódik, miközben beszélője megszólalásában három különböző hangot evokál: a tanácsadó szerepben lévő „én”, a tanácskérő szerepben lévő „te”, és a gnómius „ő” hangjait. Ezeknek a hangoknak a konstellációjában határozza meg magát, és építi fel a tanácsot kérő, a tanácsot adó és a mindent tudó elemeiből önmagát. De beszédében az evokált hangok elbizonytalanodnak, határaik, idejük és terük nem meghatározott, és kijelentéseikkel nem erősítik, hanem gyengítik egymást. A vers beszélője a decentráltságban, a dezorientációban, és az emiatti panaszban mint performatív aktusban határozza meg magát. A beszélő által létrehozott szubjektum nem egy széthasadt, hanem egy önmagát megalkotni nem tudó szubjektum, aki az önmegalkotás performatív aktusában létezik.

Az értekezés elemző fejezetének második nagy vizsgálati területe két emberi léttapasztalatot – és egyben Fleming költészetében meglévő tematikai súlypontot – emel ki: a szerelem és a barátság antropológiai reflexióit. A korszakban jelenlévő – ókori, középkori és humanista gyökerű – szeretet, szerelem és barátság értelmezések és toposzok (Platón, Aristotelés, Cicero, Seneca, Augustinus, Aquinói Szent Tamás, Marsilio Ficino) rövid vázolására után az *Entsagung* című óda és az *Auf H. Georg Glogers Med. Cand. seliges Ableben* című alexandrinus-költemény versbeszélői megnyilatkozásainak a vizsgálatára kerül sor. Az ódában a beszélő, aki a szerelem tapasztalásának különböző aspektusait villantja fel beszédében, az evokált hangok segítségével különböző beszédaktusokban szólaltatja meg hangjait: az „én” hangja a panasz, a tanácsadás aktusában, a „te” hangja a panasz, a kérés és a kinyilatkoztatás aktusában formálódik meg. A különböző beszédaktusok váltogatása látszólag egy fejlődési ívet rajzol a panasztól kezdődően az optimista kinyilatkoztatásig, de mivel ezek az aktusok különböző hangokhoz, illetve különböző szerepekhez tartoznak, nem tekinthetők fejlődési szakaszoknak a beszélő önmeghatározásában. Az „én”, a „te” és az „ő” hangjai sehol sem olvadnak egymásba, nem helyettesíthetők egymással. Bár egymást nem oltják ki, de különböző temporális szinteken szólalnak meg, és ez a distancia elegendő ahhoz, hogy az „én” hangja, amely az elsődleges, a többi hangot megidéző hang, felülírja a többit, és a saját szerepéből láttassa a „te” és az „ő” hangjait. Ennek hálójában nem képes a beszélő önmagát a mással – a „te” vagy az „ő” hangjával – való viszonyban felépíteni, és olyan szubjektumot generál, aki az elhallgatásban, az „ent-sagen” aktusában helyezkedik el.

Az önmagát halotti búcsúztató versként inszcenáló költeményben a beszélő önmegalkotása az „én” és a passzív „te” viszonyában zajlik, ahol a „te” evokált, de meg nem szólaló instancia, akivel az „én” kommunikációba kíván lépni. A „te” a múlt halott hangjaként azonban nem képes a befogadó és a megszólított szerepére. Az „én” a „te” elhallgatásában magára maradva élete eddigi történéseit a barátság kontextusában reflektálva próbálja az alkotásban felépíteni magát. A beszélő én

olyan szubjektumot hoz létre, aki a múltjából táplálkozva igyekszik önmagát felépíteni, de jelenében képtelen szilárd középpontot megfogalmazni, és a decentralitásában határozza meg önmagát. A *repetitio* alakzatában, az „én”-re és a „te”-re vonatkozó névmásoknak, illetve a költészet metaforáinak az ismétlésével, a szóhoz való ragaszkodás és az abba való kapaszkodás nyilvánul meg a változással és az elmúlással szemben. Az ismétlések a poétikai beszéd előrehaladása és folyása ellenében ható *constantia*ként értelmeződnek, amely során a beszéd önmagába kapaszkodik, és állhatatosan ragaszkodik a kimondott szavakhoz és kifejezésekhez. Ahogyan az „én” története tintaként szétfolyik a papíron, úgy veszíti el a szubjektum önmeghatározásának lehetséges kontúrjait, képtelen önmaga megalkotására, és az elnémulás topikus gesztusában helyezkedik el.

Az értekezés elemző fejezetének harmadik egysége annak bemutatása az egyik Nagy-Novgorodban írt költeményen keresztül, hogy a beszélő hogyan alkotja meg magát az idegen tapasztalásáról szóló beszédben. A beszélő a perspektívák váltásával az „én”-ről a „te”-n keresztül a „mi”-re olyan szubjektumot hoz létre, aki a mással, az újjal való viszonyban akarja önmagát megalkotni, de törekvése akadályba ütközik. A beszélő felépít egy időbeli és térbeli struktúrát, amelyben önmagát és cselekedetét kritikai reflexió tárgyává teszi. A vigasztaló költeménynek vagy útleíró költeménynek is nevezhető szöveg esetében nem mutatható fel a történeti síkon egy kronologikusan rendezett történésfolyam, megfigyelhető azonban egyfajta „gondolati történet” az előadás szintjén. A beszélő instancia beszédében a különböző megszólaltatott hangok médiumában – önmagát térben és időben elhelyezve – elbeszéli különböző szerepeit. Ezen a módon formálódik egy elbeszélő én, aki önmagára reflektál, és ezáltal létrehoz egy elbeszélte ént is. Az elbeszélő én és az elbeszélte én viszonyában kibontakozik egy szubjektum, aki az önmegalkotás dinamikájában, a múlt és a jelen temporális síkjai között mozogva határozza meg magát. Önmeghatározása a cselekvésben realizálódik, miközben a múlt és a jelen reflexiójának elemeiből igyekszik felépíteni magát.

Az elemző fejezetet egy olyan költemény vizsgálata zárja, amely egyfajta létösszegző versként a beszélőjét a költészet művészetének sikeres és eredményes gyakorlásában kívánja megalkotni. Az Adam Oleariusnak ajánlott vers dicsőítő költeményként és költői levélként határozza meg magát, és az írás és az alkotás folyamatát performálja. A vers beszélője a kinyilatkoztatás aktusában határozottan megfogalmazza, hogy olyan írást kíván alkotni, amely emlékműként fennmarad. Ez a *monumentum* egy levél, egy sorokkal teleírt lap, egy a hírnév továbbélését szavatoló, dicsőítő költemény lenne. Az „én” hangja az evokált „te”-vel való viszonyában, akit a tiszteletreméltó és példaértékű barát szerepében alkot meg, próbálja önmaga szerepeit meghatározni. Az „én” önmagából, a „te”-ről szóló kijelentéseiben próbálja felépíteni a „te”-ről szóló szöveget, de az alkotás folyamatában önmaga bizonytalanságára ébred, és arról ír, hogy nem tud megfelelni az elvárt költői szerepnek, és nem tudja megalkotni a tervezett örökéletű írást. Az „én”-nek három szerepe, illetve önmeghatározási szintje bontakozik ki: a múlt „én”-je a sikeres költő szerepében láttatja magát, a jelen „én”-je elveszítette a múlt nyújtotta biztonságot, és nem képes szerepét megalkotni, a jövő „én”-je pedig egy vágyott állapotot tűz ki célul, amely az Istenben való hit kontextusában és az önmagában való hit sztoikus kontextusában bontakozna ki. A vers beszélője eközben programszerű szerepkialakítást végez, és olyan szubjektumot hoz létre, aki stabil önmeghatározást tűz ki céljául. Ez a szubjektum a múlt, a jelen, és a jövő temporális síkjai között mozogva alakul, így azonban biztos kontúrjait elveszíti, és önmeghatározása a stabilitás helyett az elbizonytalanodásban realizálódik. A szubjektum olyan szövegben formálódik, amely önmaga létét kérdőjelezi meg.

Az értekezés a szubjektumot retorikai képződményként értelmezi, amely a lírai beszélő önmegalkotásának az eredményeként jön létre. A beszélő a megszólalásaiban evokált hangokban teremt meg azt a többértelműséget, amely a létrejövő szubjektum megalkotásának az alapja. A beszélő én által megidézett hangok különböző terekben és időkben szólalnak meg, határaik olykor nem meghatározottak, és kijelentéseikkel nem erősítik, hanem gyengítik egymást, vagy

elbeszélnek egymás mellett. A beszélő én hozzájuk való viszonya aszimmetrikus, a hangok által felépített distancia teszi lehetővé, hogy a beszélő én hangjai teret nyissanak a narratív módon szerveződő, hierarchikusan felépülő megnyilatkozási szintek felé, és a beszélő én és a megszólított te státuszát dinamikusan mozgassák a figurális, az absztrakt és a reális beszélő és befogadó között. A beszélő énről szóló kijelentések így az alábbi szubjektumokat hozzák létre, akik mindegyike az önfelépítés különböző módozataiban szituálja magát:

- A decentráltságban és a dezorientációban önmagát megalkotni nem tudó szubjektum, aki az önmegalkotás performatív aktusában és folyamatában határozza meg magát.

- Az elhallgatás és az elnémulás topikus gesztusában önmagát elhelyező szubjektum, akinek önmeghatározása a nem-cselekvésben realizálódik.

- A megszólalására reflektáló beszélő, aki egy elbeszélő én és egy elbeszélő én viszonyában jön létre, olyan szubjektumot generál, aki az önmegalkotás dinamikájában, a múlt és a jelen temporális síkjai között mozogva határozza meg magát. Önmeghatározása a cselekvésben realizálódik, miközben a múlt és a jelen reflexiójának elemeiből igyekszik felépíteni magát.

- A megszólalására reflektáló beszélő, aki az alkotásban, a poézisben kívánja önmagát meghatározni, a programszerű szerepkialakítás folyamatában olyan szubjektumot hoz létre, aki stabil önmeghatározást tűz ki céljául. A múlt, a jelen, és a jövő temporális síkjai között mozogva formálódik, miáltal biztos kontúrjait elveszíti, és önmeghatározása a stabilitás helyett az elbizonytalanodásban realizálódik.

Ezúton a szereplőirai alkotásokként olvasható flemingi költemények beszélői instanciái mint a hagyományozott normák által kulturálisan formált típusok jelennek meg, és ebben konstruálják és viszi színre önmagukat. A beszélő által megidézett hangok megszólalásainak retorikai és grammatikai felépítése, a beszédaktusok változtatása, a narratív megnyilatkozási szintek közötti mozgás generálják a szövegekből kibontakozó szubjektum létrejöttét. Egy sajátos

szubjektivitás kibontakozása figyelhető meg, amelynek nem eredménye egy önmagára (vissza)vonakoztatott szubjektum. A reflexivitásban történő önmeghatározás ez, és nem az önreflexivításban kibontakozó szubjektum létrejötte, ami alapján – Thomas Borgstedt megfogalmazásával élve – a flemingi egyedi hang a „vorbarocker Subjektivismus” fogalomkörébe sorolható.

IV. Az értekezés tárgyában megjelent publikációk

Tanulmányok:

Die barocke Redekunst als Prozess der Bedeutungsaktivierung = „Der Rest ist Staunen“: Literatur und Performativität, hrsg. von Erika HAMMER und Edina SÁNDORFI, Wien, Praesens, 2006 (Pécser Studien zur Germanistik, 1), 41–54.

Die Gestaltung des kulturellen Ich in Paul Flemings Gedicht 'An sich' = Neue Reflexionen zur kulturwissenschaftlichen Literaturwissenschaft, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007 (Arbeiten zur deutschen Philologie, 28), 121–133.

Versuch einer Selbstversicherung im Poetischen: Der Topos der Freundschaft in den Gedichten 'Nach seinem Traume an seinen vertrautesten Freund' (1636) und 'Auf H. Georg Glogers Med. Cand. Seliges Ableben' (1631) von Paul Fleming im Diskurs der Beständigkeit = Wissenschaften im Dialog: Studien aus dem Bereich der Germanistik, Klausenburg, Großwardein, Partium, 2008 (Schriftenreihe des Lehrstuhls für germanische Sprach- und Literaturwissenschaft der Christlichen Universität Partium / Großwardein, 4), I, 85–95.

Versuch eines autonomen Verhaltens im Poetischen: Paul Flemings deutsche Liebesgedichte im Diskurs der constantia, TRANS: Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften, 17. Nr., 2010. február (http://www.inst.at/trans/17Nr/8-9/8-9_szoegedi17.htm)

Die Liebe, die Reise und der stoische Weise: Die Begegnung der Gelegenheits- und Erlebnispoesie bei Paul Fleming anhand des Gedichtes 'Entsagung' = Begegnungsräume von Sprachen und Literaturen: Studien aus dem Bereich der Germanistik, Klausenburg, Großwardein, Partium, 2010 (Schriftenreihe des

Lehrstuhls für germanische Sprach- und Literaturwissenschaft der Christlichen Universität Partium / Großwardein, 7), I, 231–239.

Ein frühneuzeitliches Reisedichtung als erlebte Consolatio = Zwischen Kulturen und Disziplinen: Festschrift für Magdolna Balkányi, hrsg. von Zsófia LELKES und Klára MOLNÁR, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, 107–119.

V. További publikációk

Tanulmány:

L. SZÖGEDI Gabriella, TASI Réka, *Könnyek az örökkévalóságnak: Jeremias Drexel és Nyéki Vörös Mátyás egy lehetséges kapcsolatáról = Filológia és textológia a régi magyar irodalomban: Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28.*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, TASI Réka. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 353–365.

Recenziók:

A germánok római szemmel, Klió, 1999/1, 78–80.

(Christine TRZASKA-RICHTER, *Das römische Germanenbild und wie man es benutzte*, *Altsprachlicher Unterricht*, 36(1993), 37–52.)

Bibliotheken in der literarischen Darstellung: Libraries in Literature, hrsg. von P. VODOSEK, Wiesbaden, Harrassowitz, 1999 (Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens, 33), *Könyv és könyvtár*, 24(2002), 249–253.

HAJDU Péter, *Már a régi görögök is: Tanulmányok az antik hagyományról*, Balassi Kiadó, Budapest, 2004 (Opus Irodalomelméleti tanulmányok, 6), Helikon, 2005/1–2, 187–189.

Egy klasszika-filológus és ókortudató tükre, Könyv és könyvtár, 30(2008), 258–260.

(*Speculum: Studia in honorem Ladislai Havas septuagenarii: Tanulmányok a hetvenéves Havas László tiszteletére*, szerk. TAKÁCS Levente, Debrecen, DUP, 2009.)

Szakfordítások:

Ludovicus GRANATENSIS, *Az egyházi ékesszólásnak avagy a hitszónoklat elméletének hat könyve (részletek) = Retorikák a barokk korból*, szerk. BITSKEY István, Debrecen, DE Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003, 107–141.

Aelius SPARTIANUS, *Didius Iulianus = Császárok története*, Debrecen, Multiplex Media-DUP, 2003, 179–186.

Trebellius POLLIO, *A két Valerianus = Császárok története*, Debrecen, Multiplex Media-DUP, 2003, 404–408.

Kisebb cikkek, beszámolók:

Nemzetközi konferencia a kora újkor német irodalmának magyarságképéről, Debreceni Szemle, 2003/1, 143–145.